РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Емилия Александрова Друмева – професор

в Института за държавата и правото

при Българската Академия на науките

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен **'доктор'**

в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление: 3.6.Право
научна специалност/докторска програма: международно право и международни отношения

Автор на рецензирания дисертационен труд: ***ЧЕТИН ХЮСЕИН КАЗАК*,** докторант към секция „Международноправни науки" на Института за държавата и правото при Българската Академия на науките.

Тема: РАЗВИТИЕ НА ПРАВНАТА УРЕДБА НА ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Научен ръководител: проф. дюн Цветана Каменова

1. Със заповед на Директора на Института за държавата и правото съм определена за член на научното жури в процедурата за защита на дисертационен труд на тема „РАЗВИТИЕ НА ПРАВНАТА УРЕДБА НА ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ "за придобиване на образователната и научна степен 'ДОКТОР' в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление3.6. Право.

Четин Казак е утвърдено име в политическото пространство. С настоящия дисертационен труд той се откроява и в полето на правната наука със задълбочено и ерудирано научно изследване. Дисертантът е получил юридическо образование във Франция, Бургундския Университет; бакалавър е по международно и европейско право, както и магистър по международно търговско право в Юридическия факултет на същия университет. Работи като юрисконсулт, после експерт в специализираната администрация на Министерския съвет. От 2001 г. и досега е народен представител в няколко български парламента. При предстоящето (тогава, 2005-2006) присъединяване на България към Европейския съюз Ч. Казак е наблюдател в Европейския парламент, а в началото на членството в Съюза – и член на ЕП от Република България. Несъмнено стабилното юридическо образование, както и практиката в националния и в Европейския парламент са добра почва за натрупване на материал и познания, необходими и полезни за разработването на научни проблеми.

2. Предмет на темата. Актуалност и практическо значение. Методи. Дисертационният труд е първото самостоятелно монографично научно изследване в българската правна наука по тази тема. А *темата е от постоянно актуалните*, защото правата на човека са ценности с непреходно значение, осъзнати и признати в епохата на Новото време в Европа, а оттам - и в света. Развитието на правната уредба на правата на човека и тяхната защита в Обединена Европа очертава сложния път в търсенето и постигането (или непостигането) на съгласие около същността на правата като цяло, на отделните права, на тяхната реализация и защита. Разработваната тема има и практическо значение и приложност предвид необходимостта от познаване на

развитието, за да се търси сближаване на становищата и разбиранията в последователните етапи, надграждани в еволютивното развитие на интеграционните процеси в Европа, в разширяването и усложняването на самия Европейски съюз като уникална sui generis наддържавна общност.
Темата и нейната разработка в дисертационния труд се вписват в усилията на теорията и практиката към постигане на значимите цели на правната наука и с това представлява тема и задача с висока научно-приложна значимост.

Както изрично е подчертано в автореферата, а това е и моето впечатление след внимателния прочит на дисертацията, целта на изследването е запознаването с концептуалното развитие на правната уредба, осигуряваща защита на правата в обединена Европа и предвид актуалните събития в тази сфера, да се правят научно обосновани прогнози за перспективите в развитието на тази най-близка до човека област.

Заслужава отбелязване, че рецензираното изследване е особено навременно. То обхваща значим период на еволютивно развитие, което достига до проектиране и подготовка за осъществяване на механизъм, чрез който Европейският съюз да се присъедини към Европейската Конвенция за защита правата на човека и основните свободи, т.е. да се подложи на външен контрол от страна на по-старата международна организация – Съвета на Европа. Разработката в рецензирания труд се вписва по най-добър начин в този сложен и лъкатушен процес.

Предметът на дисертационния труд е впечатляващо широк. Обяснението и оправданието за това намирам в обстоятелството, че по начало една тема за развитие предпоставя осмисляне и обяснение на всеки предходен етап.

Предмет на дисертацията е да бъдат очертани ясно параметрите на предишната правна уредба, да бъдат откроени водещи линии; едновременно с това да се очертаят и обяснят недовършени конструкции, както и празнини в уредбата, които от своя страна свидетелстват за направени компромиси и трудно постигнати резултати.

Разработването на тема с такъв широк предмет несъмнено представлява за автора повишена трудност, тъй като предпоставя широк обхват на анализ и синтез, и едновременно с това – проучване в дълбочина. Дисертантът успешно се е справил с широтата на предмета, като е осигурил богат фактически материал, което повишава познавателната стойност на труда.

Изводът е, че рецензираното научно изследване е с висока степен на иновативност, съчетавайки теория, анализ на нормативната уредба, на съдебната практика и извеждане на заключения и прогнози; представлява принос в българската правна наука и практика.

За постигане задачите на изследването са използвани **научни методи** – *нормативния*, *историческия* и *формалнологическия.* Дисертантът успешно ги съчетава – след подробно изложение се правят заключения за причините, довели до конкретно решение, анализират се важни етапи в развитието на въпросната правна уредба. Комплексното прилагане на научните методи несъмнено допринася за постигане целите на научното изследване.

В дисертационния труд резултатът от прилаганите методи е успешен; дисертантът ги прилага и постига главната задача на научното изследване с широта на изложението и обоснованост на изводите. Отделните правни конструкции са разработени от различни аспекти и в дълбочина: търси се генезисът на идеята, намерила реализация в конкретната фигура.

В дисертационния труд действащите правни механизми придобиват ясни очертания - от тяхното възникване (идеи, източници, реализация) през възприемането и прилагането, което по същество включва тяхното тълкуване и развитие. Обосновано и с необходимата мярка трудът съдържа и идеи и прогнози за развитието на уредба по изследвания предмет.

3. Структурата на дисертацията при посочената широкообхватна специфика на изследвания предмет придобива самостоятелно значение; предназначението й е да организира съдържанието на изследването в цялостна логическа конструкция. Това е направено успешно - изложението следва логиката на структурата. Разработката е концентрирана в обособени блокове от въпроси, маркиращи и открояващи главните артерии на правната уредба, със задълбочаване по тези от тях, които са проблемни. Подборът на юриспруденцията е относим към темата. Проучена е богата научна литература от български и чуждестранни автори, относима към предмета на изследването; цитирането на мнения и аргументи е направено добросъвестно и коректно.

Дисертацията започва със съдържателен увод. Изложението е организирано в 4 глави, всяка с тематично название, има и заключение; общият обем е 225 страници. Приложена е подробна библиографска справка на използваните научни изследвания; цитиранията под линия допринасят за уплътняване на застъпените тези. Дисертацията съдържа на много места позоваване на съдебни дела, което представлява изследване на емпиричен материал с оригинална стойност и свидетелства за задълбочените интереси на автора в теорията и практиката. Работи се с богат научен апарат и ясни понятия, което прави разбираемо и приложимо изложението.

В структурата на дисертацията «ЗАКЛЮЧЕНИЕ»-то като самостоятелно обособена част заслужава особено внимание. В тази заключителна част изследването представлява особен интерес – анализира се наричаното «изненадващо» произнасяне на Съда на Европейския съюз за констатирани противоречия и несъответствия в подготвяното присъединяване към ЕКЗПЧОС. Изложението и коментарът свидетелстват за добро ниво на приложения научен анализ и синтез, което добавя към изложението още актуалност и приложност в практиката.

4. Изложението започва **(Глава първа)** с описанието на ранните етапи от европейската интеграция и правата на човека. Приемам това начало за логически обосновано и в известен смисъл представлява встъпление към теоретичния център на научното изследване. Анализът на тази предистория има приносен характер. Дисертантът добросъвестно и с вещина излага застъпваните в правната теория становища и подчертава спецификата на отделните етапи.

Следващите **глави втора и трета** са поели тежестта на научното изследване. Авторът я разпределя равномерно, което не изключва на места по-силни акценти и по-обширно изложение, продиктувано от добросъвестния стремеж да бъдат обхванати множество хипотези. Изложението в Глава втора „Режим на защитата на правата на човека в Европейския съюз" създава впечатлението за обхватност и задълбоченост на разработката. Акцентът е върху автономията на този режим. Особено интересна е разработката относно различието в режима на защита през 50-те години на миналия век и този от днес. Този подход в дисертацията свидетелства за широк поглед и задълбочено познаване; представлява научен принос.

Вниманието е върху „Политиката на Европейския съюз за основните права” като понятие и същност. Тук е уместно да се припомни, че понятието за „права на човека” преживява в развитието на конституционализма положителна мутация в „основни права”, като към същността на човешките права биват добавени нови измерения. Това обяснява и защо правата в Хартата на Европейския съюз са „основни права”, а не „права на човека”: Хартата на основните права бе замислена и подготвена като органична част от неосъществения проект „Конституция за Европа”. А конституционното пространство, дори и на една наддържавна общност, каквато е Европейският съюз, възприема и прилага правата на човека като „основни права и свободи”, без които нито нито отделният човек, нито обществото могат да съществуват.

Заслужава отбелязване, че дисертантът се въздържа от навлизане в пространството на политическите решения, а запазва изследването изключително в научната сфера, което несъмнено заслужава положителна оценка. Самото изложение и доводите съдържат познание и убедителност, с което изследването в тези глави представлява цялостен принос с високо научно и практическо значение. Разработката е подплатена с подробно изложение относно ролята на институциите в ЕС за защитата на основните права, което несъмнено засилва аргументацията и добавя съществен принос от познавателен характер.

Глава трета съдържа обстоен анализ на практиката на Съда на Европейския съюз относно основните права и тяхната защита. Насочването към проблемите е прецизно и свидетелства за добро познаване на съдебната практика, за да се навлезе в дълбочина към проблемните хипотези. Специално внимание е отделено на Хартата на основните права и нейната тройна функция – да подпомага унифицираното тълкуване на правото на

Европейския съюз, да служи като възможно основание за съдебно преразглеждане на даден спор и да продължава да действа като източник на авторитет за еднаквото прилагане на правото на Европейския съюз.

Принос на дисертанта е, че е успял да систематизира механизмите на защита, прилагани на трите нива: Хартата на Европейския съюз, Европейската Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи и конституционният ред на отделните държави-членка.

Глава четвърта е посветена на особено сложния - теоретично и практически, въпрос на присъединяването на Европейския съюз към Европейската Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, заложено изрично в самия Договор за Европейския съюз. Анализът е базиран върху внимателно проучване на нормативната уредба и практика, на правното естество на механизмите. Разсъжденията обосновано се насочват към преосмисляне на основните тези, с предпазливо изразеното заключение, че това присъединяване не е безусловно задължение.

*А*нализират се основни положения, както и детайли от подготвяното Споразумение за въпросното присъединяване и поставянето по този начин уредбата на защитата на основните права в Европейския съюз под действието на външен за Европейския съюз контрол – този на Съвета на Европа. Въпросът е зареден с напрежение и ред неизяснени проблеми. Дисертантът прави анализ, от който обосновано произтича изводът за недостатъчна изясненост на смисъла, вложен в тази важна очаквана стъпка. Изследването е с висока научна стойност.

Научна стойност имат **изводите,** откроени ясно в автореферата и залагащи предпоставки за последвалото „изненадващо" актуално развитие: изводът е,

че настоятелното експониране на конституционната автономност и специфика на защитата на основните права в Европейския съюз се намира в поразително противоречие с прозорливите идеи от 50-те години на миналия век, изискващи обвързаност на Общността с развиващата се тогава /а и сега/ регионална и международна система на защита на правата на човека. В тази глава на финала изследването съдържа и актуалното еволютивно развитие в правната уредба, включващо наричаното „изненадващо" (но не и за дисертационната разработка) становище на Съда на Европейския съюз от 18 декември 2014 г. В становището Съдът заключава, че въпросното Споразумение за присъединяване на Европейския съюз към Европейската Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи съдържа противоречия спрямо Договорите на Съюза, както относно специфичните особености на защитата и автономията по нейното прилагане в Европейския съюз, така и относно решаването на междудържавни спорове.

Това финално изложение представлява особен интерес. Авторът коректно излага основните доводи на Съда с посочване на неизяснени правни конструкции и хипотези. Добросъвестно се коментират позиции, застъпвани и в българската правна наука относно това развитие. Изводът е оптимистичен – усилията за срещане на различните механизми в защитата на правата на човека в Европа ще бъдат подновени; основава се на пространното научно изследване в рецензирания труд.

5. Към дисертационния труд могат да бъдат направени някои бележки, напр. трудът би спечелил, а и картината по-пълна, ако в изложението бе отделено повече внимание на еволюцията на „права на човека" към „основни права" в Европейския съюз; едновременно с това отчитам, че така биха се захванали нови и още теми, което вече надхвърля целта на рецензирания труд.

6. Посочените публикации са по теми, свързани с темата на дисертацията. Несъмнено имат научно и приложно значение.

7. Авторефератът е направен според изискванията на действащите нормативни актове и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията. Написан е стегнато и подредено; има самостоятелна стойност като синтез на основните положения на дисертацията. Носи и специфика предвид изследвания предмет.

8. Правя извода, че дисертационният труд съдържа редица научни и научно-приложни постижения. Разработките се характеризират с многостранност, сравнителноправни аспекти и научна добросъвестност. Пълнотата и широката рамка, в която проблемите са изследвани, несъмнено представлява принос в международноправната наука и благоприятна познавателна среда за очаквано позитивно еволютивно развитие на уредбата.

Изследването съдържа редица приносни моменти в теория и практика на правото на ЕС, които са убедително аргументирани.

Съдържащите се в заключението към дисертационния труд изводи и прогнози, направени от дисертанта, представляват принос в науката с висока познавателност и приложност в практиката.

Дисертационният труд се отличава с много добър правен език; написан е стегнато и с ерудиция; научните разработки свидетелстват за задълбочени знания, научно и правно мислене и способност у автора да анализира изследвания предмет и да синтезира изводи и препоръки с вникване и анализ на научните проблеми.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват и на специфичните изисквания на Института за държавата и правото, приети във връзка с Правилника на Българската академия на науките по прилагане на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че дисертантът *Четин Хюсеин Казак* притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна област 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6., научна специалност „Международно право и международни отношения“ и доказва качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване. Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от дисертационния труд, автореферата, постигнатите резултати и приноси, и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен* ‘ДОКТОР’ на *Четин Хюсеин Казак* в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6 Право, научна специалност „Международно право и международни отношения” .

09. 02. 2016 г. **Изготвил рецензията:**

Проф. д-р Емилия Друмева